

Maktbrukens utilsiktede effekt

Politiets påvirkning på uavhengige observatører

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2020

Kand.nr : 728 og 729

Antall ord: 8619

INNHold

1	Innledning.....	3
1.1	Bakgrunn for valg av tema og oppgaven.....	3
1.2	Problemstilling.....	4
1.3	Begrepsavklaring	4
1.4	Avgrensning.....	4
1.5	Oppgavens oppbygning	5
2	Metode.....	5
2.1	Teoretisk oppgave.....	5
2.2	Valg av litteratur	6
2.3	Kildekritikk og bevissthet.....	7
2.4	Vår forforståelse	7
3	Teori og drøfting	8
3.1	Observatørens kunnskap om politiets oppgaver og kompetanse.....	8
3.2	Grupperelasjoner.....	10
3.3	Tillit og legitimitet.....	13
3.4	Kollektiv bekreftelse.....	16
3.5	Kommunikasjon.....	18
3.6	Andre påvirkningsfaktorer.....	20
3.7	Medias påvirkning	21
4	Avslutning	23
5	Litteraturliste	25

1 INNLEDNING

«Jeg vet ikke hvorfor det er slik, men hvis jeg legger en person i bakken og det kommer folk forbi og ser dette, får jeg skylda uansett. Det er ikke så mange som tenker: «Ja, han gjorde vel helt sikkert noe som gjorde det nødvendig at politiet la han ned.» Nei, folk tenker politivold med en gang. Jeg vet ikke hvorfor det er slik. Og jeg kan ikke rope til dem: «Ja, det er en grunn til at jeg la han i bakken!» Jeg kan ikke forklare det. Publikum har jo ingenting med den saken å gjøre.» Politibetjent «Are» (Hoel, 2013, s. 44).

1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA OG OPPGAVEN

Det andre studieåret på Politihøgskolen er et praksisår hvor studentene plasseres i et politidistrikt, og under veiledning av en erfaren tjenesteperson får praktisk erfaring i politirollen. Vi var begge utplassert i en storby under hele praksisåret. Underveis opplevde vi begge flere episoder hvor det fremstod, og opplevdes, som at politiets inngripen provoserte observatører til hendelsen. Observatørene reagerte under flere oppdrag med et spenn av reaksjoner som strakk seg fra kritiske kommentarer og spørsmål til de involverte tjenestepersonene, til fysisk inngripen hvor det ble benyttet fysisk makt mot politiet.

Et oppdrag som tydelig viste dette startet med et oppkall fra en annen politipatrulje som trengte umiddelbar bistand for å få kontroll på en mann som hadde utøvet vold mot tredjeperson. Da vi ankom stedet, lå offeret for voldshandlingen fremdeles på bakken og det lå fire polititjenestepersoner over en meget stor og muskuløs mann. Voldsutøveren gjorde kraftig motstand og fremsatte til dels grove trusler mot politiet om hva han skulle gjøre når han kom løs. Det tok totalt seks polititjenestepersoner for å få kontroll på og etter hvert få påsatt mannen håndjern og spyttmaske. Det ble ikke benyttet sterkere maktmidler enn arrestasjonsteknikk. Samtidig som vi forsøkte å få kontroll på voldsutøveren og få avklart helsetilstanden til offeret, kom det stadig flere tilskuere til stedet som hevdet at det vi gjorde var «politivold» og «maktmisbruk». En del av tilskuerne var meget nærgående og flere forsøkte å dra oss av den fortsatt kjempende gjerningspersonen som lå på bakken. Vi måtte be om bistand fra enda flere politipatruljer for å få kontroll på omgivelsene. Flere tilskuere ble innbrakt og anmeldt for både hindring av offentlig tjenestemann og vold mot offentlig tjenestemann. Tilskuerne sa selv at de hverken kjente gjerningsmannen eller offeret forut for hendelsen. De kontrollerte tilskuerne var heller ikke kjent av politiet fra tidligere. Jeg snakket

med en tilskuer som hadde sett hele opptrinnet uten å si noe, og jeg spurte om han kjente noen av de involverte. Mannen svarte at han ikke kjente noen av dem, men han «var et medmenneske» og at vi «ikke hadde lov til å holde på slik vi gjorde».

Politiutdannelsen gir gode forutsetninger for å forstå hva som kan påvirke relasjonen og «kommunikasjonsklimaet» mellom politi og de involverte (Singh & Simensen, 2017, s. 157-158), men det blir sagt lite om hva som kan påvirke tilskuerne. Etter et år med mange inntrykk og erfaringer stilte vi oss spørsmålet om hva som kan påvirke tilskuernes oppfattelse av politiet, i de tilfellene de kun er observatører av politiets oppdragsløsning.

1.2 PROBLEMSTILLING

På bakgrunn av spørsmålet stilt ovenfor har vi valgt følgende problemstilling:

Hvordan påvirkes uavhengige observatører av politiets bruk av makt under oppdragsløsning?

1.3 BEGREPSAVKLARING

Med uavhengige observatører menes her vitner til polisiær inngripen som ikke er en del av den opprinnelige inngrepssituasjonen. Begrepet vitner vil ikke bli brukt om disse observatørene, da begrepet kan skape forvirring rundt den straffeprosessuelle statusen «vitne» (Straffeprosessloven, 1981). Gruppen som frem til nå har blitt kalt tilskuer, vil i resten av oppgaven kalles observatør.

I det meste av polisiær litteratur og forskning benyttes begrepet «publikum» om alle parter utenom politiet selv. Vi har valgt å benytte begrepet observatør om denne oppgavens målgruppe for å tydeliggjøre skillet mellom observatørene av oppdraget og de involverte.

1.4 AVGRENSNING

Vi vil i denne oppgaven sette søkelys på norsk politi. Videre vil vi forsøke å generalisere observatøren i størst mulig grad, da vi ikke har nok grunnlag til å selektere ut spesifikke grupper. Fokuset i oppgaven vil være politiets oppdragsløsning på offentlig sted, hvor politiet har tiltrukket seg oppmerksomhet med for eksempel høy stemmebruk eller bruk av fysisk makt. Årsaken til stedsavgrensingen er at det i mange situasjoner kan være mer utfordrende å betegne vitner til en hendelse på privat grunn som uavhengige observatører, da disse må antas å ha kjennskap til både situasjon og involverte parter. Oppgaven vil derfor også rettes mot den

typiske ordenspatrolje. Vi vil ikke drøfte det juridiske eller det etiske aspektet tilknyttet inngrepet.

Oppgavens omfang, problemstillingens dybde, og den tilgjengelige forskningens validitet og relevans på problemstillingen gjør at denne oppgaven vil ta form som en forundersøkelse til problemstillingen. Vi vil i oppgaven identifisere og belyse aktuelle faktorer som er egnet for grundigere kvalitative og kvantitative undersøkelser i rammen av det norske eller skandinaviske samfunnet. Selv om vi i denne oppgaven avgrenser oss mot norsk politi, så antas samfunnet i de skandinaviske landene å være sammenlignbare.

1.5 OPPGAVENS OPPBYGNING

Vi vil i kapittel 2 beskrive hvilken metode vi har benyttet i oppgaven og forklare hvorfor denne metoden anses som mest hensiktsmessig. Vi vil også forklare vår forforståelse og hvilket pensum, inkludert kildekritikk, vi har benyttet. I kapittel 3 vil vi redegjøre for faktorer som antas å ha innvirkning på observatører av politiets oppdragsløsning. Videre drøfter vi hvordan faktorene spiller inn i politiets hverdag og vi vil knytte disse opp mot en hendelse kjent fra media. Avslutningsvis vil vi oppsummere og avslutte oppgaven i kapittel 4.

2 METODE

Sosiologen Aubert beskriver metode som en fremgangsmåte for å løse problemer og komme frem til ny kunnskap (Dalland, 2017, s. 51). Metode i vitenskapelig forstand handler om intellektuelle standarder i måten å argumentere på. Man må systematisere tankene og det stilles krav til blant annet ærlighet. Forskjellige metoder kan passe til forskjellige problemstillinger (Dalland, 2017, s. 51-52).

2.1 TEORETISK OPPGAVE

Når man skal velge metode er det viktig å være bevisst hva som er økonomisk og tidsmessig realistisk. Metoden må være gjennomførbar og noe vi behersker. Den mest ideelle metoden for å besvare en problemstilling blir dermed ikke nødvendigvis metoden man anvender (Dalland, 2017, s. 54). I vår oppgave har vi valgt å bruke en teoretisk tilnærming. Det er en kvalitativ samfunnsvitenskapelig metode, der vi drøfter problemstillingen i lys av allerede utgitte arbeider. Vi skal «tolke» fremfor å «telle» (Dalland, 2017, s. 52-53).

En teoretisk oppgave vil gi oss muligheten til å bruke forskning som finnes på tematikken i vår problemstilling, men som ikke nødvendigvis har blitt anvendt i denne forbindelse tidligere. Vi må likevel være bevisst svakhetene ved metodevalget vårt. Ved å kun ta i bruk eksisterende litteratur får vi ikke mulighet til å for eksempel gjennomføre egne kvalitative eller kvantitative undersøkelser som kunne kastet et annet lys på problemstillingen. En annen svakhet ved å bruke teori som grunnlag er at vitenskapelig teori er en forenkling av virkeligheten. Vitenskapelig teori generaliserer ved «å gjøre konkrete fenomener allmenne» (Johannessen, Tuft, & Christoffersen, 2005, s. 37). Selv om problemstillingen er lite forsket på vil den generelle forskningen på temaet kunne knyttes opp mot problemstillingen. Dette vil kunne gi flere og mer konkrete problemstillinger egnet for grundigere forskning.

2.2 VALG AV LITTERATUR

Vi har benyttet søkemotorene «Google Scholar» og «Oria» for å finne frem til relevant forskningsbasert litteratur. Sistnevnte er søkemotoren til biblioteket ved Politihøgskolen. I søkefeltene har vi benyttet ord som «påvirkning», «kommunikasjon og konflikthåndtering» og «politi og publikum». Vi tok også i bruk pensumlistene til ulike studier, som bachelorutdanningen og informantbehandlerkursene ved Politihøgskolen. Etter nærmere undersøkelser av treffene valgte vi oss ut noen hovedkilder.

Boken «Påvirkning: teori og praksis» av Robert Beno Cialdini (2011) handler om de sosialpsykologiske mekanismene knyttet til blant annet påvirkning. Den tar for seg hvordan mennesker tar avgjørelser basert på generalisering, i en kompleks verden hvor man blir overøst med informasjon. Cialdini er professor i psykologi og markedsføring ved Arizona State University i USA. Videre har boken «Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid» av Joshua M. Phelps førsteamanuensis i psykologi ved Bjørknes Høgskole og Politihøgskolen, Nils Morten Larsen høgskolelektor i psykologi ved Politihøgskolen og Manjeet Singh (2017) politioverbetjent ved Politihøgskolen vært en stor bidragsyter i oppgaven. Den tar utgangspunkt i sosialpsykologi og handler om hvordan man kan skape god samhandling mellom politi og publikum. Vi har også tatt i bruk flere tilleggsilder. Vi har forsøkt å finne kilder av nyere dato for å sikre relevans og pålitelighet. Mye av forskningen begynner dog å bli eldre uten at funnene har blitt motbevist, og disse blir fremdeles mye brukt i nyere kilder. Der litteraturen har referert til andre kilder har vi, så langt det lar seg gjøre, jobbet oss tilbake til primærkilden.

2.3 KILDEKRITIKK OG BEVISSTHET

For å utøve god kildekritikk har vi vurdert og karakterisert litteraturen vi har funnet. Vi har også satt visse kriterier litteraturen måtte oppfylle for at den skal være relevant og gyldig til å belyse problemstillingen (Dalland, 2017, s. 158). Litteraturen har måttet være hovedsakelig av nyere dato, anerkjent eller mye referert til, og vi har funnet primærkilden. Ved å kun bruke tidligere forskning har vi ingen egne undersøkelser som kan bygge opp under eventuelle resultater. Vi fant ingen litteratur som har tatt for seg problemstillingen før. Derfor ble en av våre utfordringer å klare å knytte forskning som i utgangspunktet handler om noe annet til vår tematikk, uten å generalisere i for stor grad.

2.4 VÅR FORFORSTÅELSE

Forforståelse handler om at vi oppfatter virkeligheten gjennom tolkning i tillegg til sanseinntrykk. Det er oftest ubevisst og ikke nødvendigvis feil. Er den riktig kan den kalles forkunnskap, men er den feil vil den kalles for fordom (Thurén, 2009, s. 66-70).

Dette gjør at det er viktig å være bevisst sin egen forforståelse. Granér (2004) påpekte i sin doktorgradsavhandling at det finnes forskjeller i holdninger og atferd hos svenske politistudenter som har hatt praksis i henholdsvis storbyer og småsteder. De som har hatt praksis i «tøffe» miljøer med stort innslag av kriminalitet og vold vil ha en annen innstilling til publikum enn de som ikke har erfaring med slike miljøer (Granér, 2014, s. 19). I praksisåret var vi begge i samme storby og det kan ha gitt oss et ensartet syn på hvordan observatører til politioppdrag reagerer og hvordan man selv kan påvirke dette i et oppdrag.

Vi kan også ha tillagt oss egne oppfatninger om hvorfor observatører reagerer som de gjør. Det er ikke utenkelig at reaksjonene kan variere fra sted til sted. Vi tenker da særlig på at observatørens forhold til politiet i et distrikt der det for eksempel kun finnes et lite lensmannskontor og lensmannen kjenner alle innbyggerne i bygda, kan være helt annerledes enn det vi har opplevd i en storby. Vi er i tillegg preget av snart tre år med bachelorutdanning på Politihøgskolen og de ulike fagene vi har hatt. Tidligere arbeidserfaring samt oppvekst og miljø kan også ha noe å si for vår forforståelse. Med bevissthet rundt dette har vi forsøkt å drøfte problemstillingen objektivt og ikke basere den på våre subjektive meninger.

3 TEORI OG DRØFTING

I søken etter å belyse problemstillingen fant vi noen faktorer som i større grad ble oppfattet å kunne besvare spørsmålet. Det antas ikke at de drøftede faktorer er alene om å påvirke observatørene, men de fremstår som signifikante bidragsyttere. I det følgende vil vi se på observatørens kjennskap til politiets maktanvendelse, noen sosialpsykologiske aspekter, og viktigheten av tillit og kommunikasjon. Laberg, Johnsen, Espevik og Eid (2018, s. 196) siterer Gordon Allport som har definert sosialpsykologi som «[...] et forsøk på å forstå og forklare hvordan menneskers tanker, følelser og atferd er påvirket av at andre er tilstede, antas å være tilstede, eller kunne vært til stede.» Avslutningsvis ser vi på noen andre utvalgte faktorer som antas å kunne påvirke observatørene. Sosialpsykologi, tillit og kommunikasjon er alle områder hvor det finnes mye relevant og valid forskning som kan tolkes for å belyse problemstillingen.

3.1 OBSERVATØRENS KUNNSKAP OM POLITIETS OPPGAVER OG KOMPETANSE

Innledningsvis skal vi se på hvilke oppgaver politiet er gitt og deres kompetanse. Med kompetanse menes her beslutningsmyndighet og autonomi. Politiets oppgaver er hjemlet i politiloven (1995, §2) og gir politiet et stort ansvarsområde. Politiet skal blant annet «Beskytte person, eiendom og fellesgoder [...] opprettholde den offentlige orden og sikkerhet [...] verne mot alt som truer den alminnelige tryggheten i samfunnet». Videre skal politiet forebygge, avdekke, stanse og forfølge kriminalitet. I tillegg er politiet pålagt å «Yte borgerne hjelp og tjenester i faresituasjoner, i lovbestemte tilfeller og ellers når forholdene tilsier at bistand er påkrevd eller naturlig.» (Politoloven, 1995). Politiet har også andre oppgaver knyttet til bistand og samarbeid med andre myndigheter, men det vil ikke forfølges videre i denne oppgaven.

Politoloven (1995, §5) gir alle og enhver plikt til å straks rette seg etter de pålegg, tegn eller øvrige signaler som politiet gir med hjemmel i politiloven, og §6 fjerde ledd gir politiet hjemmel til å anvende makt i tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig, forsvarlig og forholdsmessig. Dette er rettigheter som blir gitt polititjenestepersoner i kraft av politimyndigheten hjemlet i politiloven (1995, §20). En vanlig utledning av dette er at politiet drifter statens voldsmonopol i fredstid da de nevnte hjemlene tillater at politiet benytter seg av

legitim makt mot borgerne. Sosiologen Max Weber definerer makt som «muligheten til å påtvinge andres atferd ens egen vilje» (Østerberg, 2012, s. 116).

Politiinstruksen (1990) er å anse som en arbeidsinstruks og gir føringer for hvordan tjenesten skal utøves. Politiinstruksen (1990, §8-1 annet ledd) pålegger politiet en plikt til å «forebygge og motvirke alt som kan utsette allmenheten eller den enkelte for fare eller unødig ulempe.». Overordnet utgjør disse rettighetene og pliktene grunnlaget for at politiet i mange situasjoner skal gripe inn med de midler som er nødvendige, forsvarlige og forholdsmessige, for å avverge eller stanse faren mot person eller allmenheten. Reiner (2015, s. 322) siterer Egon Bittner som har formulert frasen «something that ought not to be happening and about which someone had better to do something now!». Sitatet illustrerer på en enkel måte hva politiet skal gripe inn overfor.

Politiloven (1995) er av lovgiver bevisst utformet på en slik måte at den lar polititjenestepersonen utøve skjønn i tjenesten. Dette er gjort for at tjenestepersonen på best mulig måte skal kunne benytte lovverket på en hensiktsmessig måte i de mange forskjellige situasjonene som kan oppstå (Fredriksen & Spurkeland, 2019, s. 53). Rettspraksis viser også at politiet tillegges et visst handlingsrom i tjenesteutførelsen før denne blir regnet som kritikkverdig, eller straffbar i ytterste konsekvens. Vi kommer tilbake til dette i delkapittel 3.7 Dette gjør at lovverket både må tolkes og forstås for å kunne benyttes på en god måte. Furøy (2012, s. 72) har studert ordensforstyrrelsene som fant sted på Karl Johans gate i Oslo mellom 1998 og 2008. Han viser til at det er tjenestepersonen selv som både avgjør om det er en forstyrrelse av den offentlige ro og orden, og hvordan denne forstyrrelsen skal håndteres.

Grunnlaget som må ligge til grunn for å kunne tildeles alminnelig politimyndighet og jobbe som politi er bestått Politihøgskole (PHS). Politiutdanningen er en 3-årig bachelorutdanning hvor det andre studieåret er et praksisår, der studentene under veiledning av en utdannet polititjenesteperson får erfaring i blant annet å benytte lovverket og å vokse inn i politirollen (PHS, 2020). Norsk politi har ingen manual som nøyaktig dikterer hva slags situasjoner politiet skal gripe inn i og hvordan disse situasjonene skal håndteres. Vi ser da at det er en betydelig mengde kunnskap og kompetanse som kreves for å kunne forstå lovverket, og å

benytte dette på en legitim måte i alle de forskjellige situasjonene som kan oppstå i dagens samfunn. Det kan nok derfor ikke forventes at den alminnelige borger har god forståelse for hva en polititjenesteperson kan og ikke kan gjøre. Vi kommer tilbake til dette under delkapittel 3.6 om andre påvirkningsfaktorer.

Situasjonene politiet griper inn i vil sprike stort i omfang og konfliktnivå, fra rolige service og hjelpesituasjoner, via ordens- og kontrollsituasjoner til kaotiske krisesituasjoner (Phelps, Larsen, & Singh, 2017, s. 23-24). Selv om utførelsen vil kunne arte seg forskjellig fra situasjon til situasjon og mellom de ulike konfliktnivåene, vil politiet etterstrebe å få kontroll på stedet så raskt som mulig (Singh & Simensen, 2017, s. 156). I tillegg til å effektivisere politiets arbeid vil dette også ivareta sikkerheten til de involverte partene, og politiet selv, på en hensiktsmessig måte. Før det oppnås kontroll på stedet kan politiet ofte ha mangelfull informasjon om situasjonen, og det vil gjerne være patruljens opplevelse av konfliktnivå som styrer hvordan de forsøker å oppnå kontroll. Dette medfører at observatørene som allerede er på stedet kan ha en annen oppfatning eller opplevelse av situasjonen enn politiet, og som vi skal se på videre, kan dette utgjøre en mulig grobunn for økende konflikt mellom observatørene og politiet.

3.2 GRUPPERELASJONER

Etablering av grupper og relasjoner mellom de ulike gruppene vil kunne påvirke forholdet mellom politi og observatør. Phelps, Moss og Larsen (2017, s. 96) skriver at «[g]ruppene gir fellesskap og kan være en kilde til ens selvbilde, og er samtidig med på å skille oss fra andre». For enkelthets skyld kaller vi gruppene for «politiet» og «observatørene» videre i oppgaven. Gruppen politiet vil være enkel å identifisere da disse ofte vil være ikledd uniform og gjerne synlig opptre som en gruppe. Observatørene vil i mange tilfeller være mer løselig sammensatt hvor kanskje det eneste de har felles er at de nå er observatører av en annen gruppes (politiet) handlinger. Selv om vi velger å kalle gruppen for observatørene, kan det ikke utelukkes at denne gruppen selv ville kalt seg «Borgerne» eller tilsvarende. «Sosial identitetsteori (SIT) er en tilnærming til studiet av sosial identitet og er en teori om mellomgruppeatferd» (Laberg et al, s. 208). SIT forsøker å vise at kategorisering av mennesker fører til en favorisering av egen gruppe. Dette skjer som en følge av «oss» og «dem» kategorisering. Mennesker har en basal motivasjon for å tenke godt om seg selv og ha en positiv evaluering av egen identitet (Brown,

2003), og vil derfor søke en positiv selvstendig evaluering av egen gruppe. Observatørene vil kanskje kjennetegnes av «vi som ser dette her nå!», og det vil være lett å skille denne gruppen fra politiet. Partene politiet griper inn overfor, vil for observatørene ligne mer på deres egen gruppe enn politiet, og observatørene vil derfor være mer tilbøyelig til å ta samme standpunkt som disse (Abrams, Wetherell, Cochrane, Hogg, & Turner, 1990). En følge av at de involverte partene blir regnet som «en av oss» for observatørene, er at mennesker har en tendens til å overvurdere likheten mellom gruppemedlemmene og overvurdere forskjellen mellom egne gruppemedlemmer og andre grupper (Phelps, Moss, & Larsen, 2017, s. 99). Dette kan medføre at observatørene identifiserer seg med partene politiet griper inn mot, og samtidig opplever at politiet skiller seg markant fra «oss».

En analogi om grupper som er blitt famøse i flere operative yrker nasjonalt og internasjonalt er Dave Grossman's teori om sauer, ulver og gjeterhunder. Grossman og Christensen (2008, s. 180-189) deler befolkningen inn i de tre overnevnte gruppene. Folk flest er sauer. Grossman mener ikke å nedverdige eller å gjøre narr av noen med denne karakteristikken. Sauen er en vennlig, produktiv og helt nødvendig del av samfunnet. Sauen har ikke kapasitet eller ønske om å skade noen. Dette vil kun skje ved uhell eller ved ekstrem provokasjon. Ulven har derimot ingen betenkeligheter med å skade eller utnytte sauene for egen vinning. Grossman vil allikevel ikke kategorisere enhver lovbrøyer som ulv. Han underbygger denne påstanden med å vise til datidens kriminalstatistikk i USA, som han selv sier er veldig lav. I tillegg til at den er veldig lav, kjennetegnes den av at det er en enda mindre gruppe som står for mange av de mer alvorlige tilfellene. Det er denne lille gruppen som utgjør ulvene. Mellom sauene og ulven har han plassert gjeterhunden. Gjeterhunden har kapasitet til å skade, men den mangler intensjonen. Dessuten har den stor empati med sauene og lever av å beskytte denne gruppen. Polititjenestepersoner er i denne analogien en typisk gjeterhund. Grossman skriver videre at sauene generelt misliker gjeterhunden. Gjeterhunden minner om ulven ved at den har tenner og kan skade sauene. Analogien er fra USA som har et annet kriminalitetsbilde og et annerledes utdannet og utrustet politi, blant annet ved at politiet der er permanent bevæpnet. Opprinnelig var tennene en visualisering av tjenestevåpenet, men i norsk sammenheng kan det være mer riktig å se tennene som makten politiet har anledning til å anvende da politiet i skrivende stund ikke er permanent bevæpnet. Videre liker ikke sauene at gjeterhunden kan bestemme hvor de kan eller ikke kan være, og de liker heller ikke at gjeterhunden kan gi de fartsbøter. Til slutt og kanskje aller viktigst, gjeterhunden er en konstant påminnelse om at ulven finnes

og er der ute. Analogien gis støtte av at synlig politi kan øke den opplevde utryggheten i et område, selv om dette selvfølgelig er en forenkling (Lie, 2015, s. 192-195). Symbolikken kan også vise at det ikke vil være mulig å fullstendig fjerne avstanden mellom gruppene, da gjeterhunden for alltid må ha tenner for å gjøre jobben sin. Et siste aspekt er at populariteten analogien har fått i typiske gjeterhund-yrker i seg selv kan være et utslag av selv-kategorisering og et behov for å skille egen fra andre grupper.

Hvorvidt en eventuell bevæpning av politiet vil kunne påvirke samspillet med publikum skal vi kun nevne, uten å gå for dypt inn i tematikken. Spørsmålet fortjener en grundigere utredning enn vi har mulighet til i denne oppgaven. Lade (2016) gjennomførte en kvalitativ studie av politibetjentes håndtering av publikum under den midlertidige bevæpningen i 2014-2015. Lade fant at de fleste polititjenestepersonene han intervjuet hadde et inntrykk av at publikum ikke reagerte noe spesielt på at politiet bar våpen på hofta (Lade, 2016, s. 57-59). Helstad og Ingjer (2016) fant derimot at publikum opplevde en økt utrygghet av å se bevæpnet politi. De fant også at flere av de intervjuede gav uttrykk for at terskelen for å ta kontakt med bevæpnet politi var høyere, og at tilstedeværelsen av våpen ville skape større avstand til politiet (Helstad & Ingjer, 2016, s. 62). Denne divergensen i forståelsen av oppfattelsen, kan antas å medføre økt avstand mellom gruppene og en forsterkning av andre påvirkningsfaktorer. Et interessant funn som ikke ble forfulgt videre var at det fremsto som at de gruppene med høyest tillit til politiet, ble minst påvirket av å se bevæpnede polititjenestepersoner (Helstad & Ingjer, 2016, s. 75).

Politirolleutvalgets grunnprinsipper for norsk politi kan nok være en dempende faktor på flere av mekanismene nevnt ovenfor. Spesielt prinsippene om at politiet skal ha et sivilt preg og at politiet skal virke i samspill med publikum, må antas å ha en forebyggende effekt på eventuelle negative følger av nevnte faktorer. (Prop. 61LS (2014-2015), s. 25). Det kan se ut som at politirolleutvalget var bevisst denne dempende faktoren da de forklarte sivilt preg slik: “[...] først og fremst det motsatte av militært preg, og går særlig på politiets oppgaver, metodebruk og opptreden. Det sivile preg styrkes dersom politiets oppgaver ikke ensidig går ut på å bekjempe kriminalitet. Politiets sivile preg åpner for et fruktbart samspill med publikum, og er dermed en forutsetning for at politiet skal kunne bekjempe kriminaliteten” (St. meld. nr. 42 (2004-2005), s. 9).

3.3 TILLIT OG LEGITIMITET

G. Larsson forsker på blant annet ledelse, stress og krisehåndtering. Han fremhever viktigheten av gjensidig tillit mellom leder og ledet i stressfulle situasjoner (Larsson G. , 2006, s. 291). Olsen (2019, s. 217) refererer Mayer, Davis og Schoorman (1995) når han definerer tillit som «en vilje eller intensjon om å gjøre seg sårbar for konsekvensene av andres beslutninger og handlinger, basert på en forventning om at disse vil være gode [...]». Olsen ønsker å identifisere hva som kjennetegner tillit og hvordan forskjellige grupper raskt og effektivt kan etablere eller oppnå tillit hos hverandre. Han benytter begrepet «hurtig tillit» for å skille dette fra det tradisjonelle tillitsbegrepet (Olsen, 2019, s. 220). Olsen deler hurtig tillit i fasene «umiddelbar tillit», «hurtig tillit», og «erfaringsbasert ung tillit» (Olsen, 2019, s. 220). Disse fasene kan betraktes som et kontinuum som strekker seg fra første umiddelbare kontakt mellom gruppene i første fase, til kjennskap fra én dag til en måned i siste fase. Vi vil konsentrere oss om de to første fasene. Den første fasen strekker seg fra umiddelbar kontakt og til det har gått opp til ett minutt. Tilliten i denne fasen beskrives å hovedsakelig være basert på gruppenes omdømme og stereotypiske forventninger, og i liten grad være påvirket av tidligere erfaringer. Den andre fasen, «hurtig tillit», beskrives å være mer basert på egne erfaringer og gjerne i kombinasjon med tidligere forventninger. Denne fasen varer fra ett minutt og opp til én dag (Olsen, 2019, s. 220).

Olsen (2019, s. 224) beskriver at det i særlig grad er tre elementer som må være til stede for å kunne lykkes med å oppnå «hurtig tillit». Disse elementene er faglig dyktighet, emosjonell stabilitet og det å være åpen for andres innspill. Fra observatørens ståsted vil dette antas å kunne fremstå som vanskelige elementer å fremvise for politiet, slik at det vil være naturlig også her at politiet er den profesjonelle part. Det å fremstå faglig dyktig har vi så vidt problematisert ovenfor, da vi så at observatørene sannsynligvis i mindre grad vil være i stand til å bedømme hvorvidt tjenestehandlingene er faglig gode. Det fremstår mer sannsynlig at observatørene vil bedømme handlingene ut ifra egne forventninger til, og forestillinger om, politiet. Dette leder oss til at det neste elementet, emosjonell stabilitet, blir desto viktigere. Elementet samsvarer også godt med politiinstruksen (1990, § 5-2) som blant annet pålegger at «I tjenesten skal en politimann opptre med den ro og beherskelse som situasjonen krever» og «En politimann må ikke la seg provosere ved motstand eller fornærmelser. Uten en rolig opptreden kan han ikke opprettholde sin autoritet og vente nødvendig bistand og støtte fra den

besindige del av publikum». Det siste elementet Olsen (2019, s. 224) nevner er å være åpen for andres innspill. Dette blir gjerne kalt prosessrettferdighet og er noe vi kommer tilbake til i delkapittel 3.5 om kommunikasjon. G. Larsson skriver at tilliten bygges opp i «fredstid» og er noe man må gjøre seg fortjent til (Larsson G. , 2006, s. 282 - 297).

Politiet, som mange andre typer institusjoner, er avhengige av legitimitet for å kunne utføre oppgavene den er satt til. For politiet er legitimiteten knyttet til tvangsmaktmandatet eller, som vi tidligere har kalt det, voldsmonopolet (Finstad, 2014, s. 231). Legitimiteten forutsetter at politiet utøver myndigheten sin i henhold til loven og at publikum aksepterer den autoriteten som gjøres krav på av politiet (Politidirektoratet, 2008, s. 26). I dagens samfunn er det befolkningens tillit som legitimerer makten til politiet (Egge & Jaishankar, 2012, s. 53). «Tillit til politiet i befolkningen er nødvendig for at politiet skal kunne utføre sine arbeidsoppgaver og at befolkningen godtar en form for handlingsbegrensninger» (KANTAR, 2019, s. 1). I Norge har politiet høy tillit og i 2019 viste innbyggerundersøkelsen at 79% sier de har ganske eller svært høy tillit til politiet. (KANTAR, 2019, s. 5). P. Larsson (2010, s. 16) skriver at de som har minst med politiet å gjøre er de som har det mest positive bildet av politiet. Han skriver videre at det kan henge sammen med at «disse ikke har fått rokket ved det grunnleggende positive bildet som gis av politiet i det norske samfunn». Sagt på en annen måte sier han at dersom du har vært i kontakt med politiet synker også tilliten din til politiet. Dette underbygges også av politiets innbyggerundersøkelse 2019. Det kan skyldes at politiet mislykkes med å oppnå hurtig tillit i møtet med befolkningen. Det kan også forklares med at forventningene befolkningen har til politiet ikke samsvarer med det politiet kan levere, det kommer vi tilbake til i neste avsnitt. Når det gjelder emosjonell stabilitet og prosessrettferdighet ser man at når folk som har vært misfornøyde etter kontakt med politiet blir spurt om årsaken til sin misnøye, handler det for det meste om at de opplever å ha blitt behandlet dårlig (KANTAR, 2019, s. 25-26). Uten å ha en tydeligere forklaring på hva den dårlige behandlingen går ut på, kan dette handle om både opplevd emosjonell stabilitet hos polititjenestepersonene og prosessrettferdighet. Opplevelsen av å bli dårlig behandlet av politiet kan gjøre det utfordrende for politiet å oppnå tillit, også ved senere møter.

I dagens samfunn, med fare for store verdensomspennende menneskeskapt katastrofer er man avhengige av eksperterens råd. Det er likevel ikke slik at man stoler blindt på rådene til

ekspertene, da det er uenigheter og usikkerhet mellom dem. Man forventer at de skal kunne hjelpe oss mot kriser, uten å stole helt på dem (Larsson P. , 2010, s. 12-13). Lignende effekter ser man hos politiet. Befolkningen forventer i større grad enn tidligere at politiet skal være eksperter, og det er et vidt spenn i oppgavene befolkningen forventer at politiet skal løse. Det vil være umulig å alltid lykkes med dette, men likevel vil kritikk ramme politiet når de ikke gjør det. I verste fall kan befolkningen ende opp med urealistisk høye forventninger til politiet (Larsson P. , 2010, s. 12-13). Dersom befolkningens forventninger til politiet ikke samsvarer med politiets oppgaver og kapasitet, vil det over tid kunne påvirke tilliten til politiet i negativ retning (St. meld. nr. 42 (2004-2005), s. 56). De samme konsekvensene ser vi også i utfordringene med å oppnå den hurtige tilliten til politiet.

Når befolkningen møter politiet i uniform ser man polititjenestepersonen som en del av institusjonen politiet, og ikke enkeltmennesket man møter. Dersom folk har et godt møte med politiet kan dette øke tilliten til hele etaten som helhet. Denne formen for tillit kalles institusjonell tillit. Faktorer som slår sterkest ut for variasjonene i befolkningens tillit til politiet er verdier som det å bli behandlet med respekt og verdighet, at likhetsprinsippet gjelder og at man føler seg hørt. Dette er faktorer som er viktigere for befolkningen enn at man ender med et resultat som gagnar dem. Dette er undersøkt på tvers av ulike grupper i samfunnet og man har kommet frem til samme resultat, uavhengig av hvem man er. I tillegg er noe av det viktigste for den institusjonelle tilliten at både de interne og ytre kontrollorganene fungerer og at feil blir oppdaget og rettet opp (Egge & Jaishankar, 2012, s. 63-64).

I utgangspunktet har mennesker normalt sett respekt for og en naturlig tilbøyelighet til å følge autoriteter. Det har til og med blitt bevist at normale mennesker kan handle i strid med sitt personlige syn og påføre et annet menneske alvorlig smerte dersom en autoritetsfigur beordret dem til det (Milgram, 1974). Dette viser hvor stor respekt mennesker har for autoriteter. I kritiske situasjoner som i oppdraget vi beskrev innledningsvis kan det være at politiets kommunikasjon må være kort og kommandopreget (Singh & Simensen, 2017, s. 153-154). Observatørene kan ha blitt gitt korte ordre som «trekk unna!». Med utgangspunkt i menneskets normalt store respekt for autoriteter, og en ordre som er ikke innebærer stort mer enn at observatørene skal holde avstand til situasjonen, burde observatørene adlydt ordren.

Hvis vi ser påvirkningsfaktorene nevnt i dette delkapittelet samlet, kan det være at politiet mislyktes med etablering av hurtig tillit, og dermed minsket respekten for og ønsket om å adlyde autoriteten politiet i situasjonen.

3.4 KOLLEKTIV BEKREFTELSE

«Vi anser en oppførsel som riktig i en situasjon i den grad vi ser at andre oppfører seg slik.» (Cialdini, 2011, s. 142). Denne påvirkningsfaktoren kaller Cialdini prinsippet om sosiale bevis. Cialdini bygger mye av prinsippet på sosialpsykologiske studier av hvordan mennesker påvirkes av andres atferd og handlinger. Tunge bidragsytere på feltet er sosialpsykologene Latané og Darley (1968) som lanserte teorien om tilskuereffekten, eller The bystander-effect. Latané og Darley gjennomførte blant annet en rekke forsøk gjennom flere år for å undersøke hvilke mekanismer som er styrende for om hjelpetrengende mennesker vil få bistand av for dem ukjente personer. Forsøkene viste at hvis forsøkspersonen var alene, og uten tilskuere, så var det stor sannsynlighet for at personen ville bistå den hjelpetrengende. Hvis det derimot var flere tilskuere som observerte den hjelpetrengende uten å gripe inn, sank sannsynligheten for at den hjelpetrengende ville få bistand av forsøkspersonen betraktelig. Forskerne forklarte dette med to årsaker, at den enkeltes opplevde ansvar reduseres når det er flere tilstede, og den opplevde usikkerheten i situasjonen. Det første punktet kan forklares med at det vil være lett å tenke at «noen andre har sikkert allerede ringt etter hjelp eller undersøkt situasjonen». Det andre punktet forklares med tvetydighet rundt omstendighetene. Hvis tilskueren er usikker på om det faktisk er en nødsituasjon vil hen se på de andre tilskuerne i situasjonen. Hvis ingen av de andre tilsynelatende reagerer på situasjonen vil det være vanskeligere å gripe inn selv. Å gripe inn i en situasjon man er usikker på om man bør gripe inn i, når ingen andre gjør det, kan oppleves som et sosialt normbrudd og den uformelle sosiale kontrollen kan ytterligere forsterke dette. Forsøkene viste derimot også at hvis én person grep inn, så ville flere andre tilskuere bistå i situasjonen. Dette kan tyde på at forsøkspersonene i eksperimentene søkte en slags kollektiv bekreftelse på hva som var riktig å gjøre i situasjonen.

I nyere tid har de eldre forsøkene omtalt ovenfor blitt utfordret med at de har vært laboratorieeksperimenter og dermed kan ha mistet viktige aspekter fra virkeligheten. En fersk studie av voldshendelser fanget på kameraovervåkning viste motsatt resultat av de eldre forsøkene. Den nye studien viste at sannsynligheten for å få hjelp fra observatørene ved en

voldsepisode økte når det var flere tilskuere til stede (Philpot, Liebst, Levine, Bernasco, & Lindegaard, 2020). Spørsmålet blir om vold i det offentlige rom utløser den samme situasjonelle tvetydigheten som i de eldre forsøkene nevnt ovenfor. Johansen (2015, s. 34-38) beskriver at voldsbegrepet har fått utvidete definisjoner og at befolkningen har fått en økt sensitivitet overfor fenomenet. Dette forklarer Johansen blant annet ved å studere kriminalstatistikk som viser at tilbøyeligheten til å anmelde vold øker, samtidig som selvrapporteringsstudier viser at folk ikke blir utsatt for mer vold enn før. Enkelt forklart blir det anmeldt mer vold uten at totalen av utført vold øker. Han utdyper med å forklare at «vold» som begrep er allment forstått som en fysisk krenkelse og som får en kollektiv fordømmelse. Johansen skriver videre at livet nå oppleves så trygt at alt som kan true dette blir oppfattet som en trussel. Vold er i så måte en klar trussel, og dette kan være med på at voldsbegrepet nå også dekker handlinger som tidligere ble kalt erting og slagsmål i skolegården. Vi vil med dette ikke starte en drøfting av hva vold er, men stadfeste at voldsbegrepet nå blir oppfattet videre enn tidligere. Det kan ikke utelukkes at politiets bruk av fysisk makt for tilskuere nå kan fremstå som vold.

Cialdini (2011, s. 164-167) forklarer at prinsippet om sosiale bevis virker sterkest når de vi observerer oppfattes som like oss selv. Som drøftet i delkapittel 3.2 vil selv-kategoriseringen være en sterk pådriver til å finne egen gruppe. De drøftede faktorene i dette delkapittelet kan være med på å forklare hvorfor en konflikt kan skapes eller økes mellom politiet og observatører som tilfeldigvis er til stede. Det er verdt å merke seg at gruppeidentiteten og de sosiale bevisene virker på begge gruppene. Politipatruljen som ankommer underveis i oppdraget vil også kunne oppfatte tilskuerne som «de andre» og bruke tilnærmingen de andre tjenestepersonene har som en slags mal for hvordan situasjonen skal løses. Hvis observatøren ubevisst identifiserer seg med parten som politiet utøver makt mot, og hen oppfatter maktbruken som vold, fremstår det sannsynlig at hen vil tolke reaksjonene til de andre observatørene for å finne riktig handling. Hvis tilliten til politiet også er svak, kan det ikke utelukkes at den kollektive bekreftelsen blant observatørene kan legitimere en reaksjon mot politiet.

3.5 KOMMUNIKASJON

Ifølge Phelps, Carlquist og Gillespie (2017, s. 129) foregår kommunikasjon i operativt politiarbeid «[...] så snart et menneskeskapt tegn eller signal tolkes av en annen person, uavhengig av hvorvidt dette var intendert eller ikke fra avsenders side.». I et politioppdrag kan det altså foregå kommunikasjon mellom politiet og observatører uten at dette nødvendigvis er intensjonen. Vi vil videre ta for oss tre av de fire kjernebegrepene Phelps, Carlquist og Gillespie beskriver at ligger til grunn for deres dialogiske relasjonsperspektiv på kommunikasjon, for å se på hvordan kommunikasjonen kan påvirke observatørene av politioppdrag (Phelps et al. 2017, s. 113). Med et dialogisk relasjonsperspektiv på kommunikasjon menes at kommunikasjon sjeldent er enveis. Kommunikasjon foregår ofte med turtaking og omfatter også hvordan aktørene forstår og tilpasser seg hverandre (Phelps et al., 2017, s. 122-126). Kjernebegrepene vi tar for oss er som følger: tegn, kommunikasjonshandlinger og kontekst.

Med tegn menes både verbal og nonverbal kommunikasjon. Ser vi på den verbale kommunikasjonen er det snakk om både muntlig og skriftlig språk, samt ordenes betydning. Ord er tegn med en bestemt betydning. Samme ord kan gi ulike assosiasjoner til forskjellige mennesker avhengig av kulturelle og ideologiske assosiasjoner. Et eksempel er ordet «politi» som i enkelte kulturer forbindes med trygghet og i andre kulturer forbindes med korrupsjon. Den nonverbale kommunikasjonen handler om ulike signaler. Signalene kan komme i forskjellige former, som kroppsspråk, tegn plassert på kroppen, bruk av stemmebånd og munnen, kulturspesifikke og situasjonsspesifikke tegn. Tar vi for eksempel for oss tegn plassert på kroppen kan man se på politiuniformen og hva slags signaler den sender ut. For noen vil den utløse en respons som tillit, mens hos andre vil det være skepsis (Phelps et al., 2017, s. 116-117).

Handlinger, eller kommunikasjonshandlinger, er det neste kjernebegrepet. Phelps et al. (2017, s. 119-121) deler kommunikasjonshandlinger opp i ytringer og lyttinger. Kort forklart handler det om at når man bruker eller fortolker tegn, gjør man noe. Man handler når man sender et tegn ut i verden ved å ytre noe. Å lytte blir det motsatte, man tar imot et budskap og fortolker det. En handling trenger ikke å være rettet mot personen som fortolker den. Eksempelet Phelps et al. tar for seg handler om en observatør (de bruker uttrykket tilfeldig person) av et

politioppdrag som ser en politibetjent stå med rynkede øyenbryn, et litt stirrende blikk og armene i kors. Observatøren fortolker dette på en bestemt måte og føler ubehag.

Politibetjenten sendte, kanskje ufrivillig, ut nonverbale signaler som observatøren fortolket.

Videre pekes det på at uniformen allerede sender ut et visuelt signal til publikum om at tvangsmakt kan brukes og at politiet derfor bør være ekstra bevisst på de nonverbale signalene de sender ut, blant annet fordi det kan være vanskelig å tolke om den nonverbale atferden er skapt med hensikt eller er ufrivillig.

Det tredje og siste kjernebegrepet vi vil se på er kontekst. Kommunikasjon skjer i spesifikke sammenhenger eller kontekster og det har innvirkning på valg av tegn og fortolkningen av budskapet. De to typene kontekst som er sentrale er den faktiske situasjonen og situasjonsoverskridende sosiokulturelle praksiser. Den faktiske situasjonen er ganske enkelt det som skjer her og nå. Den består av ulike aspekter som tid (tidspunkt og varighet), sted (beliggenhet og geografi), hvilke personer som er involvert på hvilken måte og støy (f.eks. bråk som gjør det vanskelig å motta et budskap). Situasjonsoverskridende sosiokulturelle praksiser er forhold som ligger utenfor direkte kontroll av de som deltar i kommunikasjonen, men som likevel påvirker kommunikasjonsprosessen. Man bruker felles sosial kunnskap, som for eksempel at «politi» viser til de som har rett til å bruke tvangsmakt. Foruten om ordene en bruker påvirkes man også av organisatoriske, kulturelle og historiske faktorer. For eksempel kan afroamerikanske personer i USA være mer skeptiske i møtet med amerikansk politi enn andre på grunn av en historisk faktor om rasisme og undertrykkelse (Phelps et al., 2017, s. 124-126).

Alle disse tre begrepene, tegn, handlinger og kontekst kan påvirke observatørene av politiets oppdragsløsning. Ulike tegn, både nonverbale og verbale, kan gi personer ulike assosiasjoner basert på det de ser og hører, uten at tegnene er intendert for dem. Videre kan konteksten påvirke hvordan tegnene blir tolket. Politiet bør derfor være bevisst dette i sin kommunikasjon og opptreden.

Phelps, Moss og Larsen (2017, s. 74-76) beskriver blant annet overtalelse som et sentralt begrep for individuell sosial påvirkning. Sosial påvirkning hos individer handler om å påvirke

tanker og handlinger hos en enkeltperson. Sentralt i overtalelse er kilden, altså den som prøver å overtale, innholdet i budskapet, kontekst og mottager. Videre er det to ulike prosesser som kan føre til overtalelse, sentral rute og perifer rute. Det er perifer rute vi vil ta for oss. Ved bruk av perifer rute bruker vi mindre kognitiv kapasitet og da handler det ikke så mye om innholdet i budskapet, men heller kilden. Er det for eksempel en autoritet eller en vi stoler på kan det gjøre at vi overtales, selv om vi er usikre på budskapet. Autoritetsfigurers påvirkning har vi også beskrevet tidligere. Et eksempel på dette kan være at observatører gjør som de får beskjed om av politiet fordi de har respekt for autoriteter.

Prosessrettferdighet er et element som er viktig i kommunikasjonen mellom politi og observatør. Prosessrettferdighet innebærer at folk blir behandlet på en respektfull, upartisk og rettferdig måte av politiet. Dette er viktig fordi prosessrettferdighet er med på å underbygge tilliten til politiet og viljen til å samarbeide med politiet (Thomassen, 2017, s. 32). Paulsen (2017, s. 270-273) beskriver fire dimensjoner som må ivaretas for at publikum skal føle seg rettferdig behandlet av politiet: deltagelse, nøytralitet, verdighet og respekt, og etterrettelighet. Vi vil kort redegjøre for hver av dem. Deltagelse innebærer å la de involverte bli hørt, på en slik måte at de føler seg forstått. Nøytralitet handler om at politibetjenten selv må unngå å bli emosjonelt engasjert. En må ha en saklig og upartisk holdning, og ikke la seg styre av egen forforståelse. Verdighet og respekt går ut på å ivareta personers integritet, å la en person bevare ansikt. Selv om polititjenestepersonen kanskje mener noen har opptrådt uakseptabelt må de tas på alvor. Dette pålegges også av politiloven (1995, §6 tredje ledd) som sier at «[p]olitiet skal opptre saklig og upartisk og med omtanke for personers integritet [...]». Til slutt, etterrettelighet, som innebærer å forklare sine handlinger. En politibetjent bør forklare hvorfor politiet er der og begrunne fremgangsmåte og tiltak. Alle disse fire dimensjonene må være til stede for at opplevelsen av prosessrettferdighet skal være ivaretatt. For å lykkes med dette må politiets kommunikasjon være preget av dialog og høflighet (Finstad, 2014, s. 250-251).

3.6 ANDRE PÅVIRKNINGSFAKTORER

Publikum er i større grad enn tidligere rettighets- og kunnskapsorientert, og krever oftere en begrunnelse for politiets inngripen (Lagestad & Rønning, 2012, s. 189). Dette underbygges av at de som anmelder politiet for ulovlig maktbruk, ofte gjør det fordi de ikke får svar på

hvorfor politiet handlet slik de gjorde (Ørbæk, 2016, s. 98). Samtidig ser man at operativt politiarbeid ofte er preget av misforståelser og konflikt, særlig i ordens- og kontrollsituasjoner (Phelps, Carlquist, & Gillespie, 2017, s. 133). At publikum da i større grad krever en begrunnelse fra politiet er utfordrende med tanke på at politiet er bundet av taushetsplikten. Politiregisterloven (2010, §23) sier blant annet at «Enhver som er ansatt i eller utfører tjeneste eller arbeid for politiet [...], plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om [...] noens personlige forhold». Dersom politiet skulle informert observatører om hvorfor de har grepet inn i en situasjon vil det potensielt kunne avsløre personlige forhold rundt personene de griper inn overfor. Det finnes helt klart nyanser av hvordan man forklarer folk hva det er som skjer, men det vil kunne være vanskelig i flere tilfeller å si noe uten at man bryter taushetsplikten. Observatører til oppdragsløsningen vil da kunne oppleve en manglende prosessrettferdighet.

Tiden politiet har til rådighet er en faktor som kan påvirke fremgangsmåte og oppdragsløsning. I diskusjoner om politiet har utøvet ulovlig maktanvendelse eller ikke, kan det i ettertid se ut som at politiet har brukt unødvendig eller ulovlig mye makt. Maktutøvelsen må vurderes i lys av hva politiet visste der og da, og man må ta i betraktning at avgjørelsene kan ha måttet blitt tatt på svært kort tid (Holmberg, 2014, s. 165). I tillegg må maktbruken vurderes etter politiloven (1995, §6 annet ledd) som sier at «Politiet skal ikke ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige, eller uten at slike forgjeves har vært forsøkt». Midlene må også være nødvendige og forholdsmessige. En situasjon som fremstod på én måte da politiet stod i den, kan se ganske annerledes ut når man har fått undersøkt omstendighetene. Politiet skal likevel vurderes etter deres oppfatning av situasjonen da den pågikk. Ser man utfordringer knyttet til taushetsplikt og tid til rådighet i sammenheng med behovet for prosessrettferdighet, oppdager man at det kan være vanskelig å skulle etterleve prinsippene om prosessrettferdighet overfor observatørene. Et eksempel på hvordan disse oppfatningene av et politioppdrag kan se forskjellige ut vil vi ta for oss i delkapittel 3.7.

3.7 MEDIAS PÅVIRKNING

I to artikler vi nå ønsker å ta for oss kan man se at det som for observatørene kan fremstå som unødvendig vold eller maktbruk kan være hjemlet i politiloven og derfor ikke være ulovlig. Media beskriver en brutal pågrepelse av en eldre mann, som ble anmeldt til Spesialenheten for

politisaker (heretter omtalt som Spesialenheten). Spesialenhetens oppgave er å «etterforske saker som gjelder spørsmålet om politiet eller påtalemyndigheten har begått en straffbar handling i tjenesten» og er således et kontrollorgan for politiet. Spesialenheten er en uavhengig organisasjon som er underlagt Justis- og beredskapsdepartementet (Spesialenheten, 2020). Spesialenheten valgte å henlegge saken som intet straffbart forhold. Når vi ser på mediernes dekning anser vi journalisten og leserne som observatører, og ikke de tilstedeværende i situasjonen.

VG (Ravndal, 2016) starter en artikkel med tittelen: «Politiet sparket Olav (86) og la ham i jern». I ingressen skriver de videre «Olav Vale (86) sto på kjøkkenet og skar brød da bevæpnet politi kom inn og dusjet ham med pepperspray, sparket ham og la ham i jern». Den videre beskrivelsen av hendelsen lyder oppsummert som følger: politiet jaktet på en bilist som hadde unndratt seg kontroll. Bilisten endte med å gjemme seg på gården til Olav (86). Den kvinnelige passasjeren gjemte seg på kjøkkenet til Olav, mens bilisten gjemte seg under låvebrua. Olav beskrives som lovlydig, men tunghørt. Olav forteller at mens han stod og skar brød kom noen inn på kjøkkenet og ropte til ham. Han trodde det var tyver. De hadde ropt at Olav skulle legge fra seg kniven og det trodde han at han hadde gjort. Politiet på sin side opplevde at Olav brølte og viftet med kniven og det var da politiet brukte pepperspray mot ham. Videre beskrives det hvordan Olav ble sparket i brystet mens han fortsatt hadde kniv i hånden og at politifolkene satte seg oppå ham da de satte på ham håndjern. Hendelsen ble anmeldt til Spesialenheten for politisaker. Det ble nye medieoppslag da Spesialenheten valgte å henlegge saken og VG (Matre & Ravndal, 2016) skrev blant annet: «I mars stormet fire politibetjenter inn på kjøkkenet til Olav Vale. Pågripelsen av den gamle mannen var såpass brutal at de ble anmeldt til Spesialenheten for politisaker. Nå er saken henlagt»

I sin begrunnelse av henleggelsen tar Spesialenheten utgangspunkt i straffeloven (2005, §172) om grov uaktsom tjenestefeil (Kroppskrenkelse mot en 86-år gammel mann, 2016). Etter rettspraksis må det kunne bevises at en tjenesteperson har utvist «en kvalifisert klanderverdig opptreden som foranlediger sterk bebreidelse for mangel på aktsomhet», jf. Rt. 1986 side 670 og Rt. 1992 side 1021. Videre beskriver Spesialenheten at Høyesterett i flere avgjørelser har lagt til grunn at politiet må gis en romslig ramme når man skal vurdere lovligheten av tjenesteutøvelsen. I tillegg skal man etter straffeloven (2005, §25 første ledd) «bedømmes etter sin oppfatning av den faktiske situasjonen på handlingstidspunktet». Etter en nøye

vurdering av bruken av pepperspray, ett spark og politifolkenes subjektive oppfattelse av situasjonen der og da, besluttet Spesialenheten å henlegge saken da de ikke mente det er holdepunkter for at Olav ble utsatt for straffbar maktutøvelse. Vi ønsker likevel å påpeke at Spesialenheten ikke bestrider at det ble brukt betydelig makt mot Olav, men at maktbruken var lovlig.

Spesialenhetens avgjørelse viser at maktbruk som i media kan se voldsom og brutal ut ikke nødvendigvis er ulovlig maktbruk av politiet. Å vite dette krever kjennskap til lovforarbeider, tidligere Høyesterettsavgjørelser, straffebud og avgjørelser av Spesialenheten. Igjen peker dette på at det er lite sannsynlig at en alminnelig borger kan ha god forståelse for hva en polititjenesteperson kan og ikke kan gjøre. Det kan ikke utelukkes at medias vinkling påvirker leserens generelle oppfattelse av politiets maktbruk i retning av «vold». Uten god kjennskap til politiets kompetanse i maktanvendelse, eller spesialenhetens oppgaver og mandat, er det ikke usannsynlig at slike saker også vil kunne svekke den institusjonelle tilliten til politiet.

4 AVSLUTNING

I denne oppgaven spurte vi hvordan uavhengige observatører påvirkes av politiets bruk av makt under oppdragsløsning. Vi har sett at de psykososiale gruppeprosessene samt politiets tillit og legitimitet i befolkningen kan være av stor betydning for hvordan politiets maktbruk påvirker observatørene av dette. Gruppedannelse kan være vanskelig, om ikke umulig, å unngå så lenge politiet opptrer uniformert og med en legitim makt overfor den øvrige befolkningen. Imidlertid kan det være mulig å mitigere effekten ved å være klar over faktoren, og aktivt benytte virkemidler for å redusere avstanden mellom gruppene. Tillit fremstår som en tungtveiende faktor for å lykkes med dette. Vi har sett at det er grunn til å tro at den generelle befolkningen ikke har noen stor kunnskap om politiets handlefrihet og legitime maktutøvelse. Medienes dekning av saker hvor politiet har benyttet mye makt kan være med på å forsterke en allmenn misoppfattelse av politiets kompetanse. Vi har også sett at befolkningen generelt har høy tillit til politiet i Norge, men at tilliten faller når respondenten har hatt egen erfaring med norsk politi. Det er påvist en sammenheng med opplevd tilfredshet i møtet med politiet, og i hvor stor grad respondenten følte seg respektert og delaktig i utfallet av kontakten. Denne sammenhengen viste seg å være sterkere enn hvorvidt respondenten hadde opplevd et fordelaktig utfall.

Sosial påvirkning, og aksept, fra opplevde medlemmer av egen gruppe fremstår som en sterk pådriver i situasjoner hvor flere mennesker aktivt går imot politiet. Når enkeltmennesket reagerer på noe som oppleves som et overgrep fra en annen gruppe, her politiet, vil hen søke rettledning hos andre for å avgjøre hva som er riktig å gjøre i situasjonen. Når usikkerheten i situasjonen øker, vil trolig også den sosiale påvirkningen øke. I praksisåret på Politihøgskolen opplevde vi flere situasjoner hvor publikum reagerte på politiets maktbruk i det offentlige rom. Vår og kollegaers oppfattelse i etterkant av situasjonene var gjerne at dette skyldtes en manglende respekt for politiet og økte liberale holdninger i befolkningen. Dette måtte møtes med hardere reaksjoner for å oppnå en form for disiplinering. Funnene i oppgaven tyder derimot på at samfunnet kunne være tjent med at befolkningen får mer kunnskap om politiets handlefrihet og hvor langt den legitime maktanvendelsen kan strekkes. En mulig konsekvens kan være at tilliten til politiet vil opprettholdes også etter personlig erfaring med politiet. Kombineres dette med økt kunnskap hos politiet om gruppedannelser og publikums behov for informasjon, er det grunn til å tro at politiets bruk av makt under oppdragsløsningen i mindre grad vil påvirke uavhengige observatører enn hva tilfellet er i dag. Det kreves grundigere kvalitative og kvantitative undersøkelser for å kunne si noe om faktisk årsakssammenheng og styrken på denne. Vi har derimot sett at økt kunnskap sannsynligvis kan ha en positiv virkning på forholdet mellom politi og observatør.

5 LITTERATURLISTE

- Abrams, D., Wetherell, M., Cochrane, S., Hogg, M. & Turner, J. (1990). Knowing what to think by knowing who you are: Self-categorization and the nature of norm formation, conformity and group polarization. *British Journal of Social Psychology*, 29, 97-119.
- Brown, J. D. (2003). The self-enhancement motive in collectivistic cultures: The Rumors of My Death Have Been Greatly Exaggerated. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(5), 603 - 605.
- Cialdini, R. B. (2011). *Påvirkning: Teori og praksis* (2. utg.). (J. Hansen, Overs.) Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Egge, M. & Jaishankar, G. (2012). Snakk om tillit! I P. Lagestad (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering: Publikumsrettet arbeid i et politifaglig perspektiv* (1. utg., s. 52 - 70). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Finstad, L. (2014). Det konfliktfylte politiarbeidet. I P. Larsson, H. O. Gundhus & R. Granér (Red.), *Innføring i politivitenskap* (s. 229-254). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Fredriksen, S. & Spurkeland, K. (2019). *Ordensjuss* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Furøy, W. (2012). *Orden i gata. En studie av ordensforstyrrelser i Karl Johansgate 1998-2008: Hva er det og hva gjøres med det?*(Masteroppgave). Politihøgskolen, Oslo.
- Granér, R. (2014). *Patrullerande polisens yrkeskultur* (Doktoravhandling). Lunds Universitet.
- Grossman, D. & Christensen, L. W. (2008). *On Combat: The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and in Peace* (3. utg.). Illinois: Warrior Science Publications.
- Helstad, C. & Ingjer, S. (2016). *Bevæpning av politiet: For sikkerhets skyld?* (Masteroppgave). Universitetet i Oslo.
- Hoel, L. (2013). *Politiarbeid i praksis: Politibetjenters erfaringer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holmberg, L. (2014). Hva gjør politiet? I P. Larsson, H. O. Gundhus & R. Granér (Red.), *Innføring i politivitenskap* (s. 153-177). Oslo: Cappelen Damm AS.

- Johannessen, A., Tufte, P. & Christoffersen, L. (2005). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Johansen, N. (2015). *Det nyliberale janusansikt: Straff i frihetens tid*. Oslo: Novus.
- KANTAR. (2019). *Politiets innbyggerundersøkelse 2019*. Hentet fra <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/innbyggerundersokelsen/innbyggerundersokelsen-2019.pdf>
- Kroppskrenkelse mot en 86-år gammel mann, 13602478 (Sør-Øst politidistrikt September 9, 2016). Hentet April 1, 2020 fra <http://spesialenheten.no/Bokm%C3%A5l/Avgj%C3%B8relser/Utvalgtepubliserteavgj%C3%B8relser/TabId/177/ArtMID/597/ArticleID/244/Kroppskrenkelse-mot-en-86-229r-gammel-mann.aspx>
- Laberg, J., Johnsen, B., Espevik, R. & Eid, J. (2018). Sosialpsykologi. I J. Eid & B. Johnsen (Red.), *Operativ psykologi* (3. utg., s. 195 - 226). Bergen: Fagbokforlaget.
- Lade, H. (2016). *Med våpen på hofta. En kvalitativ studie av politibetjenters håndtering av publikum under den midlertidige bevæpningen* (Masteroppgave). Politihøgskolen, Oslo.
- Lagestad, P. & Rønning, H. (2012). Å begrunne inngrep overfor publikum. I P. Lagestad (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering - Publikumsrettet arbeid i et politifaglig perspektiv* (1. utg., s. 187 - 206). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Larsson, G. (2006). Operativ ledning. I J. Eid & B. Johnsen (Red.), *Operativ psykologi* (2. utg., s. 282 - 297). Bergen: Fagbokforlaget.
- Larsson, P. (2010). Tillit til politiet - fra nærhet til forhandlet legitimitet. I S. R. Runhovde (Red.), *Tillit til politiet* (s. 7-21). Oslo: Politihøgskolen. Hentet fra <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/175070/Tillit%20til%20politiet.pdf>
- Latané, B., & Darley, J. (1968). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York: Appleton-Century-Crofts.
- Lie, E. (2015). *I forkant: Kriminalitetsforebyggende politiarbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

- Matre, J. & Ravndal, D. (2016, 4. Oktober). Henlegger anmeldelse mot politi som pågrep Olav(86). *Verdens Gang*. Hentet Mars 20, 2020 fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/82Q0Q/henlegger-anmeldelse-mot-politi-som-paagrep-olav-86>
- Mayer, R. C., Davis, J. H. & Schoorman, F. D. (1995). An Integrative Model Of Organizational Trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709-734. doi:10.5465/amr.1995.9508080335
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. New York: Harper & Row.
- Olsen, O. K. (2019). Tillit og samarbeid mellom fremmede i kritiske situasjoner. I B. Johnsen & J. Eid (Red.), *Operativ psykologi - Anvendte aspekter* (s. 217 - 230). Bergen: Fagbokforlaget.
- Paulsen, J. (2017). Legitimitet, etikk og prosessrettferdighet. I J. M. Phelps, N. Larsen & M. Singh (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid: Sosialpsykologiske perspektiver* (s. 260-281). Oslo: Universitetsforlaget.
- Phelps, J. M., Carlquist, E. & Gillespie, A. (2017). God kommunikasjon i operativt politiarbeid: å lytte, forstå og respondere. I J. Phelps, N. Larsen & M. Singh (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid* (s. 132 - 152). Oslo: Universitetsforlaget.
- Phelps, J. M., Carlquist, E. & Gillespie, A. (2017). Hva er kommunikasjon. I J. M. Phelps, N. Larsen & M. Singh (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid* (s. 113 - 131). Oslo: Universitetsforlaget.
- Phelps, J. M., Larsen, N. L. & Singh, M. (2017). Innledning. I J. M. Phelps, N. Larsen, & M. Singh (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid: Sosialpsykologiske perspektiver* (s. 17 - 34). Oslo: Universitetsforlaget.
- Phelps, J. M., Moss, S. & Larsen, N. L. (2017). Sosial interaksjon. I J. M. Phelps, N. Larsen & M. Singh (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid: Sosialpsykologiske perspektiver* (s. 71 - 112). Oslo: Universitetsforlaget.
- Philpot, R., Liebst, L., Levine, M., Bernasco, W. & Lindegaard, M. (2020). Would I be helped? Cross-national CCTV footage shows that intervention is the norm in public conflicts. *American Psychologist*, 75(1), 66-75. doi:doi.org/10.1037/amp0000469

- PHS. (2020). *Politihøgskolen*. Hentet fra <https://www.politihogskolen.no/bachelor-politiutdanning/>
- Politidirektoratet. (2008). *Politiet mot 2020, bemannings- og kompetansebehov i politiet*. Oslo: Politidirektoratet. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/vedlegg/rapporter/politiet_mot_2020.pdf
- Politiinstruksen. (1990). *Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (FOR-1990-06-22-3963)*. Hentet fra <https://lovdata.no/forskrift/1990-06-22-3963>
- Politi-loven. (1995). *Lov om politiet (LOV-1995-08-04-53)*. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1995-08-04-53>
- Politiregisterloven. (2010). *Lov om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (LOV-2010-05-28-16)*. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2010-05-28-16>
- Prop. 61LS (2014-2015). (2015). *Endringer i politi-loven mv.: (trygghet i hverdagen - nærpolitireformen)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/prop.-61-s-2014-2015/id2398784/?docId=PRP201420150061000DDDEPIS&ch=1&q=>
- Ravndal, D. (2016, 17. April). Politiet sparket Olav(86) og la ham i jern. *Verdens Gang*. Hentet Mars 20, 2020 fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/72dz3/politiet-sparket-olav-86-og-la-ham-i-jern>
- Reiner, R. (2015). Revisiting the Classics: Three seminal founders of the study of policing: Michael Banton, Jerome Skolnick and Egon Bittner. *Policing and Society*, 25(3), 308-327. doi:10.1080/10439463.2015.1013753
- Singh, M. & Simensen, T. (2017). Kommunikasjon i politioppdrag. I J. M. Phelps, N. Larsen & M. Singh (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid: Sosialpsykologiske perspektiver* (s. 153 - 180). Oslo: Universitetsforlaget.
- Spesialenheten. (2020). *Spesialenheten for politisaker*. Hentet April 1, 2020 fra <http://spesialenheten.no/Bokm%C3%A5l/Omoss/Omoss.aspx>
- St. meld. nr. 42 (2004-2005). (2005). *Politiets rolle og oppgaver*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/stmeld-nr-42-2004-2005-/id199239>

Straffeloven. (2005). *Lov om straff (LOV-2005-05-20-28)*. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>

Straffeprosessloven. (1981). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker (LOV-1981-05-22-25)*. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1981-05-22-25>

Thomassen, G. (2017). Når politiet møter publikum. *Nordisk politiforskning*, 4(1-2017), 29 - 44. doi:doi.org/10.18261/issn.1894-8693-2017-01-04

Thurén, T. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademiske.

Ørbæk, J. (2016). *Anmeldelser av politiets maktbruk: Er politiet selv ansvarlig for borgernes mistillit og manglende samarbeidsvilje* (Masteroppgave). Politihøgskolen, Oslo.

Østerberg, D. (2012). *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse* (7. utg.). Oslo: Cappelen Damm.